

Sylwia Galij-Skarbińska*

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ZMIANY W STRUKTURZE RESORTU SPRAW WEWNĘTRZNYCH W DRUGIEJ POŁOWIE 1989 R. REFERAT GEN. CZESŁAWA KISZCZAKA – WRZESIEŃ 1989 R.

Resort spraw wewnętrznych miał być niejako strażnikiem przeprowadzenia w Polsce kontrolowanej „demokratyzacji” systemu. Dowodem na to jest wysunięcie gen. Kiszczaka do prowadzenia rozmów z opozycją. Gen. Jaruzelski, decydując się na ten krok, wiedział, że szef MSW z jednej strony będzie dla przeciwników gwarantem przeprowadzonych rozmów, z drugiej zaś strony symbolem potężnego resortu siłowego, który w każdej chwili jest gotów zdławić rewolucję. W ten sposób nie tylko uniknięto przy okrągłym stole rozmów o przyszłości resortu spraw wewnętrznych, ale także skutecznie spowolniono bieg dalszych reform politycznych w Polsce w pierwszym okresie transformacji.

Zmiany zachodzące w tym okresie w resorcie spraw wewnętrznych miały charakter endogenne i były sterowane przez jego silne kierownictwo z gen. Czesławem Kiszczakiem na czele. Priorytetową kwestią pozostawało dalsze instytucjonalne utrzymanie Służby Bezpieczeństwa. W prognozie opracowanej przez istniejącą w strukturach MSW Grupę Operacyjno-Sztabową Służby Bezpieczeństwa MSW, dotyczącej przyszłego kształtu organizacyjnego i zadań Służby Bezpieczeństwa, akcentowano potrzebę wyodrębnienia służby ze struktur Ministerstwa Spraw Wewnętrznych jako jednego z dwóch resortów siłowych Rady Ministrów i podporządkowania jej wyłącznie Prezydentowi PRL. W sytuacji, kiedy dopiero co został nim gen. Wojciech Jaruzelski, próba stworzenia gabinetu przez gen. Kiszczaka była zaś bez szans na powodzenie, był to dla komunistów jeden ze sposobów uniknięcia utraty kontroli nad cywilnymi służbami specjalnymi. Istniał bowiem zapis w tajnej uchwale Rady Ministrów nr 144 z 1983 roku,

* Sylwia Galij-Skarbińska – doktor nauk humanistycznych w zakresie politologii, adiunkt w Katedrze Konfliktów Politycznych na Wydziale Politologii i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowanie badawcze dotyczą najnowszej historii Polski, kwestii związanych z ustrojem, funkcjonowaniem państwa, z szczególnym uwzględnieniem służb specjalnych.

według którego statut organizacyjny Ministerstwu Spraw Wewnętrznych nadawała Rada Ministrów¹. Oznaczało to, że kompetencje w tej sprawie miał przejąć konstruowany rząd „solidarnościowy”.

Na ustawowe zmiany brakowało jednak czasu. Dlatego też uchwałą Rady Ministrów podjętą 22 sierpnia 1989 roku nr 128/89 nadano ministrowi spraw wewnętrznych specjalne uprawnienia do tego, by w uzasadnionych wypadkach łączyć, likwidować i przekształcać jednostki organizacyjne wymienione w statucie, zawiadamiając o tym ministra – szefa Urzędu Rady Ministrów (URM). Do uchwały został dołączony Statut organizacyjny MSW, który dzielił resort na 38 jednostek. Należy podkreślić, że znalazły się wśród nich nowe jednostki: Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Departament Ochrony Gospodarki, Departament Studiów i Analiz².

Uchwała nr 128/89 nadawała szerokie kompetencje ministrowi spraw wewnętrznych. Skorzystał z nich zaledwie dwa dni później, wydając tajne zarządzenie nr 075/89 w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek Ministerstwa Spraw Wewnętrznych³. Zarządzenie formalnie zatwierdzało wprowadzone wcześniej Statutem organizacyjnym zmiany w strukturze MSW. Na mocy Zarządzenia 075/89 miały przestać istnieć Departamenty III-VI, Inspektorat Ochrony Przemysłu i Biuro Studiów oraz ich terenowe jednostki. Było to zgodne z wcześniejszymi planami utworzenia trzech wyspecjalizowanych pionów, jednak – co warto zauważyć – nie zaliczały się już do nich pion I i II (czyli wywiad i kontrwywiad), a także jednostki zabezpieczenia operacyjnego, które na mocy zarządzenia zostały wyodrębnione ze Służby Bezpieczeństwa.

Na bazie Departamentu III MSW utworzono Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa. Na miejsce Departamentu V, VI i Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu powstał Departament Ochrony Gospodarki. Departament IV i Biuro Studiów MSW zostały zastąpione przez Departament Studiów i Analiz.

¹ Uchwała nr 144/83 Rady Ministrów z dnia 21 X 1983 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Załącznik do uchwały nr 144 Rady Ministrów z dnia 21 X 1983 r., w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, red. A.Jusupović i R.Leśkiewicz, Warszawa 2013, s. 245.

² Tamże, s. 256.

³ AIPN BU 1585/14110, Służba Bezpieczeństwa i Milicja Obywatelska – reorganizacja. Projekt Ustawy o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, Urzędzie Ochrony Państwa, ochronie bezpieczeństwa i porządku publicznego, decyzje, uwagi, notatki, korespondencja, Zarządzenie nr 075/98 ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 VIII 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 103-107 [paginacja pdf.].

Oczywiście, odpowiednie zmiany miały zostać przeprowadzone także na szczeblu lokalnym. W skład wydziałów ochrony konstytucyjnego porządku państwa weszły komórki dotychczasowych wydziałów III, III-1 oraz III-2. Wydziały ochrony gospodarki przejęły struktury wydziałów V oraz VI. Utworzono tam grupy ds. fizycznej i technicznej ochrony uspołecznionych zakładów pracy. Wydziały studiów i analiz przejęły kadry wydziałów IV oraz inspektoratów II. Ograniczono także strukturę organizacyjną i etatową. W Wojewódzkich Urzędach Spraw Wewnętrznych mógł być utworzony tylko jeden wydział w każdym pionie, zaś w Rejonowych Urzędach Spraw Wewnętrznych mogła funkcjonować tylko jedna komórka organizacyjna SB (grupa, referat, sekcja lub wydział). W ramach tej reorganizacji pozostawiono tylko jeden etat zastępcy szefa WUSW ds. SB, natomiast pozostałe etaty zastępców ds. SB przemianowano na etaty głównych specjalistów. Zlikwidowano również stanowiska inspektorów ds. analityczno-informacyjnych⁴.

W rzeczywistości celem tych zmian było przesunięcie dużej liczby etatów do Milicji Obywatelskiej i tym samym „ukrycie” rzeczywistej liczby czynnych funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Jeszcze na koniec czerwca, według resortowych statystyk, w Służbie Bezpieczeństwa było zatrudnionych 24 308 funkcjonariuszy. Jak podaje Paweł Piotrowski, według stanu na 1 sierpnia 1989 roku było ich już tylko 9193⁵. Dalsze zmiany miały dopiero nastąpić.

W archiwum Instytutu Pamięci Narodowej zachowały się zestawienia ukazujące także stan etatowy w Wojewódzkich Urzędach Spraw Wewnętrznych i Rejonowych Urzędach Spraw Wewnętrznych. Jeszcze w połowie sierpnia 1989 roku w przekształcanych jednostkach WUSW i odpowiednio RUSW służyło:

- Pion III – 2266 funkcjonariuszy SB,
- Pion IV – 1364 funkcjonariuszy SB,
- Pion V – 2887 funkcjonariuszy SB,
- Pion VI – 1466 funkcjonariuszy SB,
- Pion Biura Studiów MSW – 268 funkcjonariuszy SB,
- Pion Głównego Inspektoratu Ochrony Przemysłu – 143 funkcjonariuszy SB⁶.

Z zestawienia wynika, że w połowie sierpnia służbę w powyższych jednostkach pełniło łącznie 8 394 funkcjonariuszy SB. W tym samym czasie w departamentach

⁴ AIPN BU 55/23, Szyfrogram do szefów wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych na terenie kraju z dnia 11 X 1989, k. 136-137 [paginacja pdf.], dodane: zob. także: P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 100.

⁵ Tamże, s. 102.

⁶ Dane te są zgodne także z inną analizą – najprawdopodobniej powstałą w październiku 1989 r. Zob. AIPN BU 55/23, Zestawienie stanów etatowych 6-ciu jednostek organizacyjnych MSW i przekształcenie ich w 3 jednostki organizacyjne, b.d., k. 64 [paginacja pdf.].

(które obejmowało Zarządzenie 075/90) służyło 662 funkcjonariuszy. Dawało to łączną sumę 9056 funkcjonariuszy SB. Od 1 sierpnia można więc zanotować spadek liczby o 137 etatów.

Redukcja stanu etatowego tylko pozornie była bardzo radykalna. Do liczby 9056 funkcjonariuszy SB należałoby bowiem dodać etaty w pozostałych jednostkach zabezpieczenia operacyjnego, a także w Wydziałach II i Inspektoratach I (terenowe komórki kontrwywiadu i wywiadu), które zostały sztucznie wydzielone ze struktur Służby Bezpieczeństwa. Poza tym większość etatów zostało odgórnie przeniesionych do Milicji Obywatelskiej, część trafiała także na tzw. wykazy przejściowe⁷.

Mimo nowych rozporządzeń, nowych planów kierunkowych dotyczących pracy operacyjnej, likwidacji starych jednostek i powołania nowych sposobów, styl i cel działania SB nie uległy zmianie. Ogniskowały się wokół obozu „solidarnościowego” i innych niezależnych organizacji. Cały czas prowadzono akcję pozyskiwania agentury, używano metod, technik i form pracy przewidzianych w instrukcji pracy operacyjnej Służby Bezpieczeństwa wprowadzonej w życie zarządzeniem ministra spraw wewnętrznych Kazimierza Świątały w 1970 roku.

Zamieszczony dokument jest roboczą wersją referatu – opracowaną na potrzeby ministra spraw wewnętrznych gen. Czesława Kiszcza – najpewniej ogłoszonego przez niego na naradzie kierownictwa resortu spraw wewnętrznych. Na samej górze widnieje dopisek: „tow. Kruk”; nie ma wyraźnie określonej daty dziennej. Z treści jego bezsprzecznie wynika, że dokument musiał powstać w pierwszej połowie września 1989 r. – już po wydaniu zarządzenia ministra spraw wewnętrznych 075/89. W opracowaniu zawarto dalsze wytyczne do przekształceń organizacyjnych nie tylko w Służbie Bezpieczeństwa, ale także w pozostałych pionach resortu spraw wewnętrznych. Ich stopniowa realizacja miała miejsce od jesieni 1989 roku, a zakończyła się w lutym 1990 roku. Wówczas już od kilku miesięcy pracowano nad trzema nowymi ustawami: o Ministrze Spraw Wewnętrznych, o Urzędzie Ochrony Państwa i o Policji.

⁷ Kwestia tzw. wykazów przejściowych została uregulowana na podstawie decyzji ministra spraw wewnętrznych z dnia 9 stycznia 1990 r. Miały one na celu ułatwienie rozwiązania spraw kadrowych funkcjonariuszy przewidywanych do dalszej służby, którzy w wyniku restrukturyzacji znaleźli się poza etatem. Wprowadzone rozwiązania umożliwiły umieszczenie ich w tzw. wykazie przejściowym przez rok, przy czym zachowywali oni w tym czasie prawo do przysługującego im stopnia etatowego i grupy uposażenia. O umieszczeniu na takiej liście decydował dyrektor Departamentu Kadr MSW – na szczeblu centralnym, i szefowie WUSW – na szczeblu lokalnym. Nie można było na niej umieszczać funkcjonariuszy posiadających pełną usługę emerytalną, zob. AIPN BY 077/1392, Pismo szefa Służby Kadr, Szkolenia i Wychowania MSW, płk. Leszka Lamparskiego z dnia 29 I 1990 r., k. 15.

Egzemplarz roboczy [do] referatu Ministra [Spraw Wewnętrznych gen. Czesława Kiszcza] [wrzesień 1989], AIPN BU 55/23, k. 147-160 [paginacja pdf].

Nowe zadania, z czym wiąże się przebudowa struktury organizacyjnej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i terenowych jego odpowiedników, wynikają z zachodzących przemian w naszym kraju w sferze politycznej, społecznej i ekonomicznej, a także z istotnych zmian w obowiązującym stanie prawnym.

Przykładowo można tu wymienić ustawę o stowarzyszeniach, nowelizację przepisów karnych zawartą w ustawie z dnia 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw, a także trwające prace nad reformą prawa o wykroczeniach, ustawą o zgromadzeniach, ustawą o partiach politycznych i innych (np. kompleksowa reforma prawa karnego i prawa cywilnego).

Zmiany w zakresie organizacji wynikają również z aktualnych zagrożeń przestępczością pospolitą przeciwko życiu, zdrowiu i mieniu obywateli.

Struktura Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, kształtowana na przestrzeni lat w wyniku zmian przepisów prawnych lub pod naciskiem pojawiających się zjawisk społeczno-politycznych, nie była nigdy kompleksowo weryfikowana mimo prac analitycznych prowadzonych w tym zakresie. Ministerstwo obecnie liczy 40 jednostek organizacyjnych. Jest to struktura nadmiernie rozbudowana, co siłą rzeczy utrudnia koordynację działań⁸.

⁸ W październiku 1983 r. Rada Ministrów Uchwałą 144/83 nadała statutu Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Dawał on ministrowi spraw wewnętrznych swobodę w określaniu organizacji i zakresu działania struktur wewnętrznych resortu. I ze swobody tej minister skorzystał, wydając kolejne decyzje i zarządzenia dotyczące podziału zadań wśród kierownictwa MSW. Statut tworzył przy urzędzie ministra spraw wewnętrznych Kolegium jako ciało doradcze i pomocnicze. Tworzyli je podsekretarze stanu, komendant główny Milicji Obywatelskiej, dyrektorzy generalni, I sekretarz Komitetu Dzielnicowego PZPR w Ministerstwie i dyrektor Gabinetu Ministra. Statut wyodrębniał w strukturze resortu następujące służby: Służbę Bezpieczeństwa, Służbę Wywiadu i Kontrwywiadu, Służbę Milicji Obywatelskiej – Komenda Główna MO, Służbę Wojsk MSW, Służbę Polityczno-Wychowawczą, Służbę Kadr i Doskonalenia Zawodowego, Służbę Zabezpieczenia Materiałowego. Struktura Ministerstwa składała się z następujących jednostek organizacyjnych: Departament I, Departament II, Departament III, Departament IV, Departament V, Zarząd Polityczno-Wychowawczy, Główny Inspektorat Ministra, Biuro Śledcze, Biuro Studiów, Gabinet Ministra, Departament Kadr, Departament Techniki, Biuro Organizacyjno-Prawne, Zarząd I, Biuro „A”, Biuro „B”, Biuro „C”, Biuro „W”, Biuro Ochrony Rządu, Biuro Paszportów, Biuro RKW, Biuro Prewencji, Biuro Ruchu Drogowego, Biuro Kryminalne, Biuro do walki z Przestępstwami Gospodarczymi, Biuro Dochodzeniowo-Śledcze, Biuro Operacyjne, Biuro Kontroli i Analiz, Zakład Kryminalistyki, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego, Departament Społeczno-Administracyjny, Departament Powszechnego Ekonomicznego Systemu Ewidencji Ludności (PESEL), Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu, Departament Finansów, Zarząd Łączności, Departament Gospodarki Materiałowo-Technicznej, Departament Inwestycji, Departament Zdrowia i Spraw Socjalnych, Zarząd Administracyjno-Gospodarczy, Komendantura Ochrony

Przedstawiona sytuacja uzasadnia rozpatrzenie propozycji bardziej radykalnych zmian strukturalno-organizacyjnych w resorcie, poczynając od struktury organizacyjnej samego ministerstwa. Zmiany winny doprowadzić do znacznego uproszczenia tej struktury, powołania jednostek o szerokich problemowych zakresach działania, w niektórych przypadkach integrujących odrębne dotychczas formacje SB i MO o zbliżonych zadaniach czy osobie ich realizacji, dostosowanych do tendencji w reformowaniu centrum zarządzania administracją państwową i gospodarczą. Tworzenie nowych jednostek nie może być jednak mechanicznym łączeniem dotychczasowych struktur, ale musi wynikać z potrzeb realizacji określonych rodzajowo i zbliżonych funkcji.

Podstawowymi zadaniami określonymi w ustawie są:

- ochrona bezpieczeństwa państwa,
- ochrona porządku publicznego,
- wynikające z ustaw kompetencje ministra o charakterze społecznym i administracyjno-prawnym.

Doskonalenie struktur i organizacji resortu, prowadzone od szeregu lat, w ostatnim czasie uległo znacznej intensyfikacji. Jak Towarzysze pamiętają, w 1987 roku stany etatowe centralnych jednostek organizacyjnych resortu uległy zmniejszeniu o 20%. Odzyskane w ten sposób etaty zasiłyły terenowe jednostki resortu, przede wszystkim skierowano je na potrzeby Milicji Obywatelskiej.

Etatami tymi wzmocniono przede wszystkim służby dzielnicowych i pododdziały patrolowe w niektórych WUSW⁹.

W bieżącym roku zlikwidowano Biuro „W” i terenowe komórki tego pionu. Część zadań z tego zakresu w formie szczątkowej usytuowano w pionie kontrwywiadu¹⁰.

Poważnej reorganizacji uległo szkolnictwo wyższe resortu. Zlikwidowane zostały wyższe szkoły oficerskie w Legionowie i Szczytnie. W to miejsce utworzono specjalistyczne wydziały zamiejscowe Akademii Spraw Wewnętrznych¹¹. Pozwoli

Obiektów, Redakcja „W Służbie Narodu”; zob. Uchwała nr 144/83 Rady Ministrów z dnia 21 X 1983 r. w sprawie nadania statutu organizacyjnego Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Załącznik do uchwały nr 144 Rady Ministrów z dnia 21 X 1983 r., w: *Historyczno-prawna analiza*, s. 245.

⁹ Zgodnie z Ustawą z 14 lipca 1983 roku o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów nowego nazewnictwa jednostek terenowych MSW dotychczasowe komendy MO przemianowano odpowiednio na wojewódzkie, rejonowe i dzielnicowe urzędy spraw wewnętrznych (odpowiednio zmieniono również tytułaturę kadry kierowniczej); zob. Dz.U. 1983, nr 38, poz. 172, Ustawa z 14 lipca 1983 roku o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych i zakresie działania podległych mu organów nowego nazewnictwa jednostek terenowych MSW.

¹⁰ Zarządzenie organizacyjne nr 0115/org ministra spraw wewnętrznych z dnia 16 VI 1989 r. dotyczące włączenia Biura „W” do Departamentu II MSW, w: *Historyczno-prawna analiza*, s. 251-252.

¹¹ Zarządzenie nr 0311/org z dnia 8 IX 1989 r. dotyczące zorganizowania przez komendanta

to na podniesienie na wyższy poziom oraz ujednolicenie programu kształcenia kadr, a także umożliwi ściślejsze powiązanie naszego szkolnictwa z czołowymi uczelniami cywilnymi w kraju. Pozwoli również na tworzenie nowych programów badawczych odnoszących się do narastających zagrożeń cywilizacyjnych. Mam tu na myśli np. przygotowanie kadr dla przyszłej służby ekologicznej.

Uczelnia ta w nowym kształcie, rozpocznie działalność z dniem 1 października 1989 r.

Ostatnie w dniu 24 sierpnia 1989 r. zostało podpisane zarządzenie, na mocy którego ulega likwidacji na szczeblu Ministerstwa 6 jednostek, tj. Departamenty III, IV, V, VI oraz Biuro Studiów i Główny Inspektorat Ochrony Przemysłu¹². Natomiast utworzono:

- Departament Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa,
- Departament Ochrony Gospodarki,
- Departament Studiów i Analiz.

Do zakresu działania Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa należą sprawy:

1. przeciwdziałania przybierającej formy przestępstwa działalności osób lub grup dążących do podważenia konstytucyjnego porządku państwa, a przede wszystkim jego systemu parlamentarnego;
2. rozpoznawania i zapobiegania działalności osób lub grup mogących godzić w ogólnonarodowe dobra kultury lub konstytucyjne prawa i wolności obywateli;
3. ochrony tajemnicy państwowej;
4. rozpoznawania i przeciwdziałania sprzecznej z porządkiem prawnym państwa ekstremalnej działalności osób lub grup w tym nacjonalistycznych;
5. zapobiegania i zwalczania terroryzmu politycznego;
6. rozpoznawania i przeciwdziałania negatywnym przejawom działalności przebywających na terenie PRL cudzoziemców, mogącej godzić w porządek prawny państwa;
7. rozpoznawania, w oparciu o przewidziane prawem środki pracy Służby Bezpieczeństwa, nastrojów społecznych i informowania organów państwowych o istotnych elementach sytuacji społeczno-politycznej w kraju, a zwłaszcza występujących zagrożeniach w zakresie bezpieczeństwa państwa. Do zadań Departamentu Ochrony Gospodarki włączono sprawy:

Akademii Spraw Wewnętrznych: Akademii Spraw Wewnętrznych, Wydziału Bezpieczeństwa Państwa ASW w Legionowie, Wydziału Porządku Publicznego ASW w Szczycinie, w: *Historyczno-prawna analiza*, s. 278-279.

¹² AIPN BU 1585/14110, Zarządzenie nr 075/98 ministra spraw wewnętrznych z dnia 24 VIII 1989 r. w sprawie likwidacji i przekształcenia niektórych jednostek organizacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, k. 103-107 [paginacja pdf.].

1. Ochrony ekonomicznych interesów państwa poprzez rozpoznawanie i przeciwdziałanie ujemnym zjawiskom zagrażającym bezpieczeństwu państwa i porządkowi publicznemu, w szczególności ujawnianie, zapobieganie i zwalczanie szpiegostwa gospodarczego i innej przestępczości skierowanej przeciwko podstawowym interesom gospodarczym państwa, między innymi w takich dziedzinach, jak:
 - stosunki gospodarcze z zagranicą;
 - bankowość, finanse i giełdy;
 - nowe technologie i patenty;
 - rolnictwo, leśnictwo, gospodarka żywnościowa;
 - handel wewnętrzny;
 - ochrona bogactw narodowych i środowiska naturalnego;
 - podstawowe gałęzie przemysłu, w tym pracujące dla potrzeb obronności i bezpieczeństwa państwa;
 - działalność spółek i innych podmiotów gospodarczych, w tym z udziałem kapitału zagranicznego.
2. Rozpoznawania i przeciwdziałania innym zdarzeniom i działalności zagrażającym podstawowym interesom gospodarczym państwa.
3. Ogólnej koordynacji ochrony uspołecznionych zakładów pracy szczególnie ważnych dla gospodarki narodowej i kontroli działalności uzbrojonych specjalistycznych formacji ochronnych.
4. Uzyskiwania i gromadzenia drogą oficjalną, operacyjną i przy użyciu środków technicznych informacji o charakterze gospodarczym, mogących być przydatnymi dla organów państwowych, w tym również rządowych.

Natomiast Departament Studiów i Analiz otrzymał zadania polegające na:

1. Ujawnianiu tendencji zmierzających do obalenia przemocą konstytucyjnego ustroju państwa.
2. Wypracowaniu koncepcji oraz przedsięwzięć profilaktycznych służących rozpoznawaniu i zapobieganiu działalności mogącej godzić w konstytucyjny porządek państwa.
3. Podejmowaniu – na podstawie dokonywanych analiz i ocen w oparciu o przewidziane prawem środki pracy Służby Bezpieczeństwa – przedsięwzięć mających na celu ujawnianie zdarzeń oraz nastrojów w wybranych grupach i środowiskach mogących prowadzić do osłabienia gospodarki lub bezpieczeństwa państwa albo godzić w konstytucyjne prawa i wolności obywateli oraz inspirowaniu odpowiednich przeciwdziałań.
4. Uzyskiwaniu, gromadzeniu oraz opracowaniu informacji, analiz oraz prognoz dla organów państwowych z zakresu działania Służby Bezpieczeństwa.
5. Doskonaleniu form i metod pracy Służby Bezpieczeństwa.

Oczywiście, analogiczne zmiany nastąpią również w jednostkach terenowych resortu.

Pragnę jednak w tym miejscu z całą mocą podkreślić, że reforma ta nie może być mechanicznym połączeniem dotychczasowych wydziałów i innych komórek organizacyjnych zajmujących się tą problematyką.

Towarzysze Szefowie Wojewódzkich Urzędów Spraw Wewnętrznych muszą dokonać weryfikacji problemów i zagadnień, którymi zajmowały się przekształcane komórki organizacyjne, i stosownie do nowych zadań opracować dla nich nowe zakresy zainteresowań odpowiadające zadaniom powołanych Departamentów.

Natomiast wewnętrzna organizacja i liczebność tworzonych komórek organizacyjnych SB winna być pochodną tych zadań.

Odpowiedniki powołanych Departamentów tworzone z WUSW powinny mieć charakter jednowydziałowy, a nie – jak w niektórych WUSW – po dwa, a nawet trzy wydziały (Warszawa, Katowice).

Oczekuję, że prace reorganizacyjne pozwolą nie tylko na zmodyfikowanie i zawężenie zakresu zainteresowań Służby Bezpieczeństwa, lecz także na „wygospodarowanie” etatów oraz dokonanie niezbędnych postulowanych oszczędności budżetowych. Uzyskiwane tą drogą etaty przekazywane będą podstawowym ogniwom Milicji Obywatelskiej z przeznaczeniem głównie na stanowiska posterunkowych, dzielnicowych, milicjantów pododdziałów patrolowych, dyżurnych oraz dla wzmocnienia pionu kryminalnego. Przewiduje się, iż ten sposób znacznie zasilony pion MO.

Znacznym zmianom ulega dotychczasowa koncepcja funkcjonowania i wykorzystania Zmotoryzowanych Odwodów Milicji Obywatelskiej.

Uważam, że istnienie zwartych sił milicyjnych jest niezbędne. Na całym świecie tego typu jednostki funkcjonują i są wykorzystywane w sytuacjach poważnego zagrożenia dla ładu i bezpieczeństwa publicznego, np. żandarmeria we Francji, karabinierzy we Włoszech, pododdziały zwarte w RFN, NRD, Czechosłowacji.

Także i u nas nie można wykluczyć występowania takich zagrożeń. Istotne jest natomiast, kto i w jakich sytuacjach podejmować będzie decyzje o użyciu tych sił.

Dotychczas istniejące jednostki ZOMO we wszystkich 49 województwach zostały zlikwidowane moim zarządzeniem z dnia 7 września br. W ich miejsce do 30 września br. powstaną Oddziały Prewencji MO w 22 województwach i Kompania Prewencji w Wydziale Zamiejscowym ASW w Szczytnie.

W wyniku tej zmiany uzyskanych zostanie 7389¹³ etatów, ponieważ z dotychczasowej liczby 12 479¹⁴ etatów funkcjonariuszy służby stałej dla potrzeb organizacji Oddziałów Prewencji będzie wykorzystywanych tylko 5177 etatów.

¹³ Skreślono i dopisano ręcznie 7302.

¹⁴ Skreślono i dopisano ręcznie 12479.

Będą one stanowiły trzon kadry zawodowej tych oddziałów uzupełnianych [przez] 13 000 funkcjonariuszy służby kandydackiej odbywających w tej formacji służbę wojskową.

Wygospodarowane w ten sposób etaty zostaną przeznaczone dla potrzeb podstawowej działalności Milicji Obywatelskiej w jednostkach rejonowych i równorzędnych oraz podległych im jednostkom na wzmocnienie pododdziałów patrolowych, komórek ruchu drogowego, dyżurnych, kryminalnych i kryminalistyki.

Utworzono oddziały prewencji realizowanych następujące zdania:

1. zapewnienie ochrony życia, zdrowia i mienia obywateli;
 2. udział w zapewnieniu bezpieczeństwa w ruchu drogowym;
 3. udział w ochronie porządku publicznego w czasie imprez sportowych, rozrywkowych i innych imprez w miejscach publicznych;
 4. współudział w ochronie spokojnego przebiegu zgromadzeń oraz ochrony ich uczestników, jeżeli organizatorzy tych zgromadzeń wystąpią z takim wnioskiem.
 3. ochrony porządku publicznego i mienia w czasie akcji ratowniczych w przypadkach klęsk żywiołowych, zagrożeń ekologicznych, katastrof i epidemii;
 6. przywracanie ładu i spokoju w przypadkach zbiorowych działań o charakterze chuligańskim;
 7. udział w prowadzeniu pościgów za szczególnie niebezpiecznymi przestępcami;
 8. udział w zwalczaniu terroryzmu.
- Proces reform nie ominął również wojsk podległych Ministrowi Spraw Wewnętrznych. Zgodnie z zatwierdzonym 2-letnim planem ich restrukturyzacji przewiduje się rozformowanie 4 brygad, 10 batalionów granicznych i 3 batalionów portowych oraz 10 strażnic. Łącznie pozwoli to na zmniejszenie W[ojsk] O[chrony] P[ogranicza] o około 6000 żołnierzy służby zasadniczej.

Reorganizacja WOP idzie przede wszystkim w kierunku zmniejszenia fizycznej ochrony granicy państwowej przy jednoczesnym zwiększeniu potencjału kadrowego Granicznych Placówek Kontrolnych oraz wydzieleniu sił do zadań remontowo-budowlanych. Stan tych placówek ogranicza przepustowość ruchu międzynarodowego, co w wielu przypadkach bulwersuje naszych rodaków, jak i obcokrajowców przekraczających granicę.

Plan rekonstrukcji w odniesieniu do Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych MSW przewiduje rozformowanie 1 brygady, 1 pułku i 1 samodzielnego batalionu.

W wyniku tych zmian nastąpi zmniejszenie stanu etatowego NJW o 1163 etaty żołnierzy.

Omówione dotąd zmiany nie wyczerpią jednak wachlarza przewidywanych reform, jakie muszą nastąpić w organizacji resortu w nowej sytuacji politycznej

i społecznej w kraju. W najbliższym czasie widzę potrzebę dokonania zmian w kolejnych dziedzinach działania resortu. I tak:

Po pierwsze¹⁵ – trzeba ograniczyć do minimum Radiokontrwywiad. Nieskrępowany ruch międzynarodowy oraz wysoki poziom techniki sprawiają, iż ta forma pracy kontrwywiadowczej stała się mało przydatna. Nie można wykluczyć, że część informacji wywiadowczych nadal będzie przekazywana drogą radiową. W związku z tym do realizacji tego zdania należy pozostawić niezbędną tylko liczbę osób i sprzętu. Pozwoli to wygospodarować kolejne około 150 etatów na potrzeby innych jednostek resortu oraz ograniczyć wydatki na drogie urządzenia techniczne. W związku z tym przewiduję połączenie tego pionu z pionem „A”¹⁶.

Po drugie¹⁷ – dokonane zmiany w prawie karnym i prawie o wykroczeniach uzasadniają połączenie dotychczasowego Biura Śledczego i Dochodzeniowo-Śledczego w jeden Departament Dochodzeniowo-Śledczy.

Po trzecie – zamierzam przeprofilować kierunki działania pionów techniki i obserwacji.

W obecnej sytuacji, w związku z coraz z większą jawnością życia oraz liberalizacją stosunków społecznych, Departament Techniki i jego jednostki terenowe będą wykorzystywane głównie na rzecz pionu Milicji Obywatelskiej i w poważnych sprawach kryminalnych, związanych np. z aferowymi zagarnięciami mienia, przemytem i handlem narkotykami. Wykorzystywane też będą w walce ze szpiegostwem, z terroryzmem i sabotażem.

Podobne modyfikacje w zakresie realizowanych zadań niezbędne są w odniesieniu do pionu zajmującego się obserwacją zewnętrzną. Pion ten w zwiększonym zakresie powinien realizować zadania na rzecz milicji, wywiadu i kontrwywiadu.

Po czwarte¹⁸ – przewiduje się połączenie Departamentu Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego oraz Zarządu Polityczno-Wychowawczego w jedną jednostkę zajmującą się szkoleniem i pracą wychowawczą wśród funkcjonariuszy. Do tej jednostki należy także włączyć redakcję „W Służbie Narodu” i „Granica”.

Po piąte¹⁹ – wzmocnieniu i rozszerzeniu muszą ulec funkcje Głównego Inspektora Ministra.

¹⁵ Dopisek ręczny na marginesie A+RKW.

¹⁶ Biuro RKW i Biuro „A” połączono 16 października 1989 roku. AIPN BU 55/23, Notatka służbowa dotycząca połączenia organizacyjnego jednostek Biura „A” i Biura RKW, podpisana przez płk. W. Zabawskiego i płk. T. Gradeckiego, z dnia 5 IX 1989 r, k. 161-164 [paginacja pdf].

¹⁷ Ręczny dopisek na marginesie: Biuro Śledcze + Dochodzeniowo Śledcze.

¹⁸ Ręczny dopisek na marginesie: Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego + Zarząd Polityczno-Wychowawczy + „W Służbie Narodu” + „Granica”.

¹⁹ Ręczny dopisek na marginesie: GIM + kontrola finansów. Depart. Finan.+ kontrola finansów Departament Inwestycji+ kontrola Depart. Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego+ Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy+ Wydział Skarg i Wniosków Gabinetu Ministra.

Do jego zadań należy włączyć problematykę kontroli finansowo-gospodarczej usytuowaną obecnie w Departamencie Finansów oraz zagadnienia kontroli występujące w Departamentach Inwestycji oraz Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego.

GIM powinien objąć również problematykę realizowaną dotychczas przez Zarząd Ochrony Funkcjonariuszy oraz zadania Wydziału Skarg i Wniosków Gabinetu Ministra, przy czym zakres tej ostatniej problematyki uległby znacznemu rozszerzeniu.

Po szóste²⁰ – efektywne wykorzystanie unikalnego i kosztownego sprzętu i aparatury uzasadnia konieczność zmian w pionie kryminalistyki. Przewiduje się utworzenie ok. 20 wydziałów kryminalistyki o charakterze okręgowym, usytuowanych w siedzibie największych wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych.

Po siódme²¹ – w ramach reorganizacji służb logistycznych resortu przewiduje utworzenie na bazie czterech jednostek gospodarczych (Zarządu Administracyjno-Gospodarczego, Departamentu Inwestycji, Departamentu Gospodarki Materiałowo-Technicznej i Departamentu Ochrony Obiektów) jednej jednostki organizacyjnej o nazwie „Kwatermistrzostwo MSW” jako najbardziej uproszczonego modelu organizacyjnego.

Realizowana byłaby tu całościowo problematyka w zakresie planowania, zaopatrywania, gospodarowania przedmiotami materiałowo-technicznymi i nieruchomościami. Ponadto odpowiednie ogniwa realizowałyby zadania w zakresie budownictwa i remontów.

Kwatermistrzostwo, niezależnie od spełnianej funkcji koordynacyjno-nadzorczej, pełniłoby również funkcję wykonawczą – czyli bezpośredniego zaopatrywania jednostek centrali MSW.

Zakładam, że w dużych Wojewódzkich Urzędach Spraw Wewnętrznych funkcję kwatermistrza sprawować będzie zastępca szefa WUSW, natomiast w mniejszych będą to stanowiska w randze naczelnika wydziału.

Po ósme²² – konsekwencją przedstawionych wyżej zmian, które obejmą nie tylko jednostki Ministerstwa, ale także wojewódzkie urzędy spraw wewnętrznych, będzie również zmiana struktur organizacyjnych kierowania tymi urzędami.

Przewiduję, że na szczęblu WUSW obok szefa urzędu będzie zorganizowane tylko po jednym stanowisku zastępcy szefa ds. SB i ds. MO. W tych wojewódz-

²⁰ Ręczny dopisek na marginesie: 20 wydziałów kryminalistyki o charakterze okręgowym – najw. wojewódzkie WUSW.

²¹ Ręczny dopisek na marginesie: „Kwatermistrzostwo”: ZA-G, Depart. Inwest.+ DGM-T, komendantura.
Dalej nieczytelnie.

²² Ręczny dopisek na marginesie: Kierownictwo WUSW: 1 z-ca ds. SB, 1 z-ca ds. MO, tam gdzie było ich więcej tworzy się gł. specjalistów.

twach, gdzie stanowisk takich było więcej, utworzone zostaną stanowiska „głównych specjalistów”.

Wygospodarowane już etaty oraz te, które zostaną uzyskane w drodze omówionych wyżej zmian, będą przekazane Służbie Milicji Obywatelskiej. W związku z tym, że Milicja zostanie zasilona dużą ilością etatów, wymagać to będzie od Szefa Służby Milicji – Komendanta Głównego MO – opracowania koncepcji najbardziej racjonalnego ich rozmieszczenia i skutecznego wykorzystania.

Przedstawione zmiany organizacyjne stwarzają także konieczność analizy zakresów działania wszystkich jednostek organizacyjnych.

W związku z tym prowadzić się będzie dalsze prace studyjne w tej dziedzinie. Chodzi o to, by zakresy działania jednostek nie pokrywały się i nie nakładały na siebie, jak to ma np. obecnie miejsce w przypadku zakresu działania Biura dw. z Przestępstwami Gospodarczymi oraz powołanego Departamentu Ochrony Gospodarki.

Prace te powinny również doprowadzić do wyeliminowania z zakresu naszych zainteresowań spraw należących do kompetencji innych instytucji i organizacji, aby nasi funkcjonariusze nie musieli ich w tej pracy wyręczać.

Resort spraw wewnętrznych stale dąży do aktywnego uczestnictwa w przedsięwzięciach mających na celu udoskonalenie i unowocześnienie prawa, zwłaszcza w dziedzinach związanych z zakresem działania Ministra Spraw Wewnętrznych. Szereg ważnych legislacyjnych prac podjęto właśnie z inicjatywy lub inspiracji resortu spraw wewnętrznych, np. nowe prawo o stowarzyszeniach, projekt ustawy o zgromadzeniach, reforma prawa o wykroczeniach.

Chciałbym podkreślić, że w tych sprawach resort dążył do tego, aby nowe rozwiązania prawne były w pełni dostosowane do Międzynarodowych Paktów Praw Człowieka i Obywatela oraz do postulatów współczesnych doktryn humanitarnych w zakresie ochrony praw człowieka.

Powołana przy Ministrze Spraw Wewnętrznych komisja przygotuje projekt kompleksowej zmiany prawa o wykroczeniach i kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Zakłada się między innymi ograniczenie zasięgu i represyjności prawa o wykroczeniach oraz rozszerzenie gwarancji obwinionych. Proponuje się rezygnację z orzekania kary trzech miesięcy aresztu i zmniejszenie jej do jednego miesiąca. Przewiduje się, że karę aresztu zasadniczo orzekać będzie tylko sąd. Zakłada się także możliwość odwołania obwinionego do sądu w każdym przypadku i dalsze rozszerzenie kontroli sądowej nad orzecznictwem. Prace te wymagają zdecydowanego przyspieszenia.

Równoległe z pracami legislacyjnymi podjęto działania w kierunku zmiany praktyki karania sprawców wykroczeń, polegającej na preferowaniu środków oddziaływania wychowawczego i znaczącym ograniczeniu stosowania kary aresztu.

Prowadzone są również prace nad zmianami szeregu innych ustaw. Dotyczy to:

1. Ustawy o zgromadzeniach. Głównym celem zmiany tej ustawy będzie liberalizacja zasad korzystania przez obywateli z konstytucyjnego prawa do zgromadzenia się. Zakłada się, że organizatorzy zgromadzeń, będąc odpowiedzialnymi za przebieg zgromadzenia zgodny z prawem, będą mogli jednocześnie zwracać się do organów administracji państwowej o zapewnienie środków niezbędnych do spokojnego przebiegu zgromadzenia i ochrony jego uczestników.
2. Ustawy o ewidencji i dowodach osobistych. Zmiany w tym przedmiocie będą szły w kierunku likwidacji ograniczeń przy zmianie miejsca pobytu i dokonywania w związku z tym obowiązku meldunkowego. Uproszczona będzie także procedura wydawania dokumentów tożsamości. W projekcie zmiany ustawy znajdują się również rozwiązania prawem legalizujące komputerowe prowadzenie ewidencji ludności.
3. Ustawy o obywatelstwie polskim. Jest to związane z koniecznością dostosowania tej ustawy do zwiększonych wyjazdów obywateli polskich na stałe za granicę i umożliwienie zachowania przez nich obywatelstwa polskiego nawet przy uzyskaniu obywatelstwa innego państwa. Zamierzamy proponować także ograniczenie prawnych przesłanek pozbawienia obywatelstwa polskiego. W ostatnim czasie dokonała się radykalna zmiana praktyki stosowania ustawy o paszportach. Jak wiadomo, każdy obywatel może bezterminowo posiadać paszport w domu i wyjeżdżać za granicę w dowolnym czasie bez ograniczenia częstotliwości wyjazdów.

Skalę tych zmian ilustruje liczba 2 720 000 paszportów wydawanych tylko w I półroczu bieżącego roku.

W niedalekiej przyszłości czekać nas będzie przekazywanie spraw paszportowych organom administracji terenowej. Wymaga to jednak nowych rozwiązań ustawowych. Konsekwencją ich byłoby przejęcie problematyki paszportowej przez wydziały społeczno-administracyjne urzędów wojewódzkich, wzorem rozwiązań przyjętych przy przekazywaniu ewidencji ludności i dowodów osobistych.

Zapewniony powinien być jednocześnie zwierzchni nadzór Ministra Spraw Wewnętrznych nad tą problematyką. Odpowiednie funkcje w tym zakresie pełniłby Departament Społeczno-Administracyjny MSW.

W kontekście przedstawionych konkretnych dokonań w zakresie przekształcenia form i zakresu działania resortu spraw wewnętrznych, a także szczegółowych dalszych zamierzeń zachodzi potrzeba przeanalizowania niektórych rozwiązań

prawnych zawartych w ustawie o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych. Dotyczy to następujących kwestii:

- przekazania uprawnień decyzyjnych Ministra Spraw Wewnętrznych do użycia zwartych oddziałów Milicji Obywatelskiej Prezesowi Rady Ministrów bądź Radzie Ministrów;
- zadań i trybu użycia jednostek ORMO oraz rezygnacji z wyposażania ich w środki przymusu, a zwłaszcza w broń palną;
- bardziej precyzyjnego określenia warunków stosowania środków technicznych służących utrwalaniu śladów i dowodów działalności przestępczej;
- nadania odpowiedniej ranki i trwałego statusu Radzie Politycznej przy Ministrze Spraw Wewnętrznych, której zadaniem byłoby zapewnienie kontroli przestrzegania praworządności przez resort spraw wewnętrznych i jego funkcjonariuszy²³.

²³ W tym miejscu na marginesie znajduje się dopisek: „Czy jest taka rada?”. Warto dodać, że w grudniu 1989 r. formalnie został powołany Polityczny Komitet Doradczy przy MSW uchwałą Rady Ministrów nr 171 z dnia 11 grudnia 1989 r. w sprawie powołania Politycznych Komitetów Doradczych Ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych. Uchwała głosiła: „Komitety służą doradztwem i konsultacją w węzłowych sprawach związanych z realizacją zadań wykonywanych odpowiednio przez Ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych”. W skład komitetów miało wchodzić od 7 do 9 członków powoływanych i odwoływanych przez Prezesa Rady Ministrów na wniosek ministra właściwego w sprawach wewnętrznych lub obrony narodowej, którym powierzono kierowanie komitetami. Długo jednak trwały ustalenia, kto w nim zasiądzie. Większość posłów prawej strony przewidywała, że będzie tylko swoistą „dekoracją”. Premier, ostatecznie po sformowaniu składu, powołał Komitet 29 stycznia. Tworzyło go trzech przedstawicieli „Solidarności”: Andrzej Celiński i Jacek Merkel (OKP) oraz Jacek Taylor; dwóch z b. PZPR: Andrzej Gduła i Hieronim Kubiak, a także Tadeusz Bień (SD), Michał Kurek (PSL „Odrodzenie”) i Jerzy Marlewski (PAX); zob. AIPN BU 1585/213, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, Polityczne Komitety Doradcze Ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych – powołanie, Uchwała nr 171/89 Rady Ministrów z dnia 11 grudnia 1989 r. w sprawie powołania Politycznych Komitetów Doradczych Ministrów Obrony Narodowej i Spraw Wewnętrznych, podpisana przez Prezesa Rady Ministrów Tadeusza Mazowieckiego, k. 4-5.